

УДК 343.140.02(73)

В.В. СТЕПАНЕНКО, канд. юрид. наук,
Херсонський факультет Одеського державного
університету внутрішніх справ

СТАНДАРТИ ПЕРЕКОНАННЯ (ДОСВІД СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ)

Ключові слова: стандарти переконання, стандарти доведення, розумна підозра, слушна причина, перевага доказів, поза розумним сумнівом

Свого часу в проєкті Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, підготовленому в 2008 р. Національною комісією зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права [1], передбачалося (ст.87), що прийняття судом рішень повинно ґрунтуватися на таких стандартах переконання: 1) розумної підозри, 2) переконання за більшою вірогідністю, 3) вагомому переконання, 4) переконання поза розумним сумнівом. При цьому дані стандарти одержали такі визначення¹.

¹ За версією авторів проєкту, розумна підозра у вчиненні кримінального правопорушення означає добросовісне припущення його вчинення певною особою, яке ґрунтується на фактах та відомостях, які можна перевірити у судовому розгляді і які спонукали б неупереджену та розважливу людину вдатися до практичних дій для з'ясування того, чи є така підозра обґрунтованою. Переконання за більшою вірогідністю означає переконання, яке впливає із неупередженого та добросовісного розгляду всіх наданих сторонами доказів і свідчить, що висновок про існування або відсутність тієї обставини чи сукупності обставин, які доводить сторона, є більш вірогідним, ніж протилежний висновок. Вагоме переконання означає, що неупереджений та добросовісний розгляд всіх наданих сторонами доказів свідчить про таку вірогідність стверджуваної обставини, яка є вищою, ніж переконання за більшою вірогідністю, але може бути недостатньою для переконання поза розумним сумнівом. Натомість переконання поза розумним сумнівом є таким, що виключає будь-який розумний сумнів у достовірності тих обставин, які доводить сторона. Розумним є сумнів, який ґрунтується на певних фактах та здоровому глузді, впливає з справедливого та зваженого розгляду усіх належних та допустимих доказів або з відсутності таких доказів і є таким, який змусив би розумну людину втриматися від прийняття рішення у питаннях, що мають для неї найбільш важливе значення.

Згодом ці положення не увійшли до тексту нового КПК України, прийнятого в 2012 р.; тим не менш, окремі елементи зазначених стандартів переконання певним чином розосереджені в тексті процесуального закону. Так, згідно з ч.2 ст.17 КПК України, ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом. Також у низці статей КПК України фігурують такі поняття, як «обґрунтована підозра», «розумна підозра», «достовірність доказів», «достатність доказів», – без роз'яснення їхнього змісту, зокрема якісно-кількісних параметрів доведення, що мають їм відповідати. Необхідність визначення процесуальних стандартів доведення, що стосувалися би різних за характером розглядуваних питань судових рішень, побічно впливає з положень ст.5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, у якій окремо зазначені умови, за яких особу може бути затримано, заарештовано та ув'язнено [2].

Відповідно до прецедентної практики Європейського суду з прав людини, при оцінці доказів суд керується критерієм доведення «поза розумним сумнівом». Таке доведення, згідно з позицією суду, має впливати із сукупності ознак чи неспростованих презумпцій, достатньо вагомим, чітким і узгодженим між собою (див., наприклад, справу «Козинець проти України» [3]).

Для України стандарти переконання є відносно новою процесуальною категорією, водночас у судовій практиці країн зі змагальною моделлю кримінального процесу, зокрема – в Сполучених Штатах Америки (далі – США), ці стандарти застосовуються достатньо тривалий час. Зазначена обставина зумовлює їхню глибоку розробку в американській правовій доктрині, тому виникнення й зміст стандартів переконання в судовій практиці США заслуговує на дослідження.

Проблеми визначення та застосування стандартів переконання (доведення), перш за все – концепції «поза розумним сумнівом», розглядали в своїх публікаціях науковці-процесуалісти, зокрема, А.М. Безносюк, В.П. Гмирко,

В.Д. Пчолкін, Х.Р. Слюсарчук, А.С. Степаненко, О.М. Толочко, Ю.П. Янович та інші. Проте, розвиток зазначених стандартів у американській правовій доктрині окремо не вивчався. Тому мета цієї статті – дослідити розвиток і зміст стандартів переконання (доведення) в судовій практиці США.

Особливість американської моделі кримінального процесу – в її прецедентному характері й наявності суттєвих відмінностей між різними юрисдикціями (федеральним і регіональними рівнями, між різними штатами). Загалом у американському праві можна виокремити щонайменше сім застосовуваних у кримінальному судочинстві стандартів переконання.

Стандарт **«розумна підозра»** («reasonable suspicion») займає проміжне положення між більш високим за ступенем переконання стандартом «слухна причина» і початковою (нечіткою) підозрою, догадкою. Виникнення цього стандарту пов'язане зі справою *Terry v. Ohio 392 U.S. 1 (1968)* [4], що розглядалася у Верховному суді США. За позицією суду, «розумна підозра» має ґрунтуватися на конкретних і достовірних фактах і раціональних висновках із цих фактів. З практичної точки зору правило означає, що офіцер поліції вправі зупинити підозрюваного на вулиці та здійснити його поверхневу перевірку за відсутності «слухної причини» для арешту, якщо має розумну підозру, що дана особа вчинила, вчиняє чи має намір вчинити злочин, або якщо він має «розумну віру» («reasonable belief»), що ця особа може бути озброєна й становити небезпеку. Тобто, за цією доктриною відповідне поліцейське втручання може бути продиктоване винятково потребами попередження злочинів і особистого захисту поліцейських, а не метою збору доказів проти особи чи іншими цілями. Але якщо під час поверхневого огляду офіцер поліції виявив у підозрюваного предмети, заборонені до обігу, такий предмет вважатиметься знайденим офіцером законно – за умови, що офіцер здійснював перевірку лише в межах, необхідних для пошуку зброї (а не проводив фактичний обшук). Згідно з так званою доктриною «виду зверху», законно вилученими будуть вважа-

тися також докази чи заборонені до обігу предмети, які були одразу помітними під час поверхневого огляду (див., наприклад, справу *Horton v. California 496 U.S. 128, 1990* [5]).

Згодом «доктрина Террі» була поширена й на випадки зупинки автомобілів. У справі *Michigan v. Long 463 US 1032 (1983)* Верховний суд США визнав законним поверхневий огляд транспортного засобу після його зупинки за розумною підозрою [6]. При цьому законною, тобто такою, що надає право на поверхневу перевірку, визнається зупинка транспортного засобу в разі будь-якого порушення правил дорожнього руху [7]. Цікаво, що в справі *Heien v. North Carolina 574 U.S. (2014)* [8] Верховний суд США дійшов висновку, що розумна помилка в праві офіцера поліції не робить докази, одержані за її наслідками під час «перевірки Террі», незаконними. У цій справі офіцер поліції зупинив автомобіль, помилково зафіксувавши порушення правил дорожнього руху, після чого виявив у ньому наркотичні засоби. Верховний суд США згодом визнав відповідні докази допустимими.

Слід зазначити, що згідно з позицією Верховного суду США, огляди й обшуки в зоні прикордонного контролю чи його функціональних еквівалентів (наприклад, у аеропортах), як виняток, не потребують відповідного ордеру і «слухної причини» та можуть здійснюватися уповноваженими особами довільно, на власний розсуд (див., наприклад, справу *United States v. Martinez-Fuerte 428 U.S. 543, 1976* [9]). Крім того, відповідно до прецеденту *United States v. Place 462 U.S. 696 (1983)* ордер не потрібен для застосування службового собаки-детектора, навченого знаходити наркотичні засоби [10].

У справі *Arizona v. Gant 556 U.S. 332 (2009)* Верховний суд США запровадив новий стандарт **«розумної віри»** («reasonable to believe»), згідно з яким офіцери поліції мають право здійснити обшук транспортного засобу заарештованої особи без відповідного ордеру і «слухної причини», якщо «розумно вважають», що в ньому знаходяться докази вчинення злочину, за який цю особу заарештовано [11].

Одним із найпоширеніших у кримінальному процесі США стандартів є доктрина

«**слухної причини**» («probable cause»). Цей стандарт впливає із Четвертої поправки до Конституції США, згідно з якою право на недоторканість особи, помешкання, особистих паперів і майна не має порушуватися безпідставними обшуками і арештами; ордер на обшук і арешт має видаватися лише зі слухних причин, засвідчених присягою або підтвердженням. «Слушна причина» передбачає наявність підстав, достатніх, щоби розумна людина дійшла висновку, що певні факти, імовірно, мали місце, зокрема, що особою вчинено злочин або що докази злочину перебувають у певному місці чи в певній особі. Цей стандарт застосовується при вирішенні питань про надання ордерів на арешт та обшук [12]. Слід зазначити, що зазначені вимоги щодо підстав проведення обшуку не поширюється на осіб, звільнених від покарання з випробуванням або умовно-достроково – обшук таких осіб може здійснюватися без ордеру і за послабленим стандартом переконання рівня «розумної підозри» (див., наприклад, справа *Griffin v. Wisconsin* 483 U.S. 868, 1987 [13]).

Згідно з так званим «Патріотичним актом» 2001 р. співробітники правоохоронних органів не потребують «слухної причини» для одержання окремої особистої інформації з електронних мереж – достатньо розумних підстав вважати, що ця інформація пов'язана з кримінальним розслідуванням [14, с.6].

Стандарт «**окремі достовірні докази**» («some credible evidence») означає, що, хоча доказ не обов'язково свідчить про те, що певні обставини мали місце, він заслуговує на довіру і є гідним того, щоби його розглянуло журі [15].

Стандарт «**перевага доказів**» (preponderance of the evidence) вважається дотриманим, якщо певне твердження є більш імовірним, ніж протилежне. Цей стандарт переважно застосовується в цивільному праві, але іноді до нього вдаються і в кримінальному судочинстві. Так, у штаті Флорида обвинувачений може заявити імунітет – твердження про перебування піз час вчинення ним суспільно небезпечних дій у стані необхідної оборони. Якщо обвинуваченому вдасться довести цю обставину відповідно до стандарту «переваги

доказів», він звільняється від подальшого кримінального переслідування (одержує імунітет). Тобто під час такого процесу тягар доведення переноситься з обвинувачення на сторону захисту [16].

Стандарт «**чітких та переконливих доказів**» («clear and convincing evidence») є сильнішим, ніж «перевага доказів», але слабшим, ніж «поза розумним сумнівом». Він означає, що певні факти є значно більш імовірними, ніж протилежні. Зокрема, якщо засуджений до смертної кари оскаржує вирок за так званою процедурою «Габеас корпус», він повинен довести свою фактичну невинуватість чіткими та переконливими доказами. За відповідною судовою доктриною надані докази мають бути такого рівня переконливості, за якого, найімовірніше, жоден розумний присяжний не визнає би цю особу винною у світлі нових даних [17].

Найсуровішим стандартом, застосовуваним у кримінальних справах, є правило «**поза розумним сумнівом**», яке вимагає від обвинувачення довести, що єдине логічне пояснення, яке може бути одержане з фактів, є те, що обвинувачений учинив інкриміноване діяння, і ніяке інше логічне пояснення не може бути виведено з доказів [15]. Слід зауважити, що загальноприйняте нормативне чи доктринальне визначення стандарту «розумного сумніву» та чіткі правила його застосування в США відсутні. Спроби сформулювати зміст цієї доктрини в інструкціях для присяжних призвели до оскарження у Верховному суді США низки вироків, винесених відповідними складами журі, оскільки, за позицією засуджених, з якою погоджувався Верховний суд США, дефініція «розумного сумніву», викладена в інструкціях, надавала викривлене уявлення про це поняття, послаблюючи стандарт доведення (див., наприклад, справи: *Tommy Cage v. Louisiana* 111 S. Ct.328, 1990 [18], *Victor v. Nebraska*, 511 US 1, 1994 [19]). Відтак «розумний сумнів» залишається оціночною категорією, яку присяжні мають тлумачити на власний розсуд. Вважається, що переконання поза розумними сумнівами – це дещо менше, ніж «абсолютна впевненість», проте більше, ніж впевненість згідно зі стандартом «чітких

та переконливих доказів»; при цьому «розумний сумнів» є меншим, ніж істотний сумнів, але більшим, ніж прості домисли, смутні припущення й догадки, – він має бути пов'язаним із якимись конкретними обставинами й міркуваннями, які не дозволяють досягти належного для винесення вироку рівня впевненості.

Найвищим є стандарт «**поза тінью сумніву**» («*beyond the shadow of a doubt*»), тобто переконання, яке не допускає жодного сумніву взагалі. Проте наразі ця концепція не має практичного виміру й фактично в американському кримінальному процесі не застосовується, оскільки стандарт, за якого певні обставини доведені до рівня абсолютного переконання, тобто такого, що виключає будь-який, навіть вигаданий, нереалістичний сумнів, є недосяжним.

Отже, **підсумуємо**, американська правова система виробила низку стандартів переконання, зокрема доктрини «розумної підозри», «розумної віри», «слухної причини», «окремих достовірних доказів», «переваги доказів», «чітких та переконливих доказів», «поза розумним сумнівом», які відносяться до різних стадій та інститутів кримінального процесу, при цьому зміст відповідних доктрин не є усталеним і нормативно визначеним, його тлумачення значною мірою віддано на розсуд конкретних правозастосувачів. Деякі доктринальні положення американської юриспруденції, на нашу думку, заслуговують на подальше вивчення на предмет доцільності їхнього запозичення у вітчизняний кримінальний процес, принаймні, у формі судових доктринальних узагальнень. Адже, цілком очевидно, рівні переконання для відводів, надання дозволів на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, встановлення стану крайньої необхідності, необхідної оборони, ухвалення обвинувальних вироків не можуть бути однаковими і становити єдиний стандарт.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: (проект) / Нац. комісія зі зміцнення

демократії та утвердження верховенства права : від 11.09.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: uba.ua/documents/kpk_11_09_2008.doc.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод / Рада Європи : від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

3. Справа «Козинець проти України» (Заява № 75520/01) / Страсбург : від 06.12.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

4. Terry v. Ohio 392 U.S. 1 (1968) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/392/1/case.html>.

5. Horton v. California 496 U.S. 128 (1990) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/496/128/>.

6. Michigan v. Long 463 U.S. 1032 (1983) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/463/1032/>.

7. Whren v. United States 517 U.S. 806 (1996) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/517/806/case.html>.

8. Heien v. North Carolina 574 U.S. (2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/574/13-604>.

9. United States v. Martinez-Fuerte 428 U.S. 543 (1976) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/428/543/case.html>.

10. United States v. Place 462 U.S. 696 (1983) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/462/696/case.html>.

11. Arizona v. Gant 556 U.S. 332 (2009) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.law.cornell.edu/supct/html/07-542.ZO.html>.

12. Probable Cause. Cornell University Law School [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.law.cornell.edu/wex/probable_cause.

13. Griffin v. Wisconsin 483 U.S. 868 (1987) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/483/868>.
14. Charles Doyle. The USA Patriot Act : A Legal Analysis / Charles Doyle. – Congressional Research Service. The Library of Congress. – April 15, 2002. – 75 p.
15. Justia. Trials & Litigation. Evidentiary Standards and Burdens of Proof [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.justia.com/trials-litigation/evidentiary-standards-burdens-proof>.
16. Florida's «Stand Your Ground» Law. The Use of Deadly Force, Self-Defense, and Prosecutorial Immunity [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.husseinandwebber.com/case-work/criminal-defense-articles/floridas-stand-ground-law>.
17. Calderon v. Thompson, 523 US 538 (1998) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.law.cornell.edu/supct/html/97-215.ZO.html>.
18. Tommy Cage v. Louisiana 111 S. Ct.328 (1990) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/498/39>.
19. Victor v. Nebraksa (92-8894), 511 U.S. 1 (1994) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.law.cornell.edu/supct/html/92-8894.ZO.html>.

Степаненко В. В. Стандарти переконання (досвід Сполучених Штатів Америки) / В. В. Степаненко // Форум права. – 2016. – № 3. – С. 245–249 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_3_45.pdf

Робиться висновок, що американська судова система напрацювала низку стандартів переконання, які відносяться до різних стадій кримінального процесу, при цьому зміст відповідних доктрин не є усталеним і нормативно визначеним, його тлумачення значною мірою віддано на розсуд конкретних правозастосувачів. Деякі доктринальні положення американської юриспруденції заслуговують на подальше вивчення на предмет доцільності їхнього запозичення у вітчизняний кримінальний процес, принаймні, у формі судових доктринальних узагальнень. Рівень переконання для прийняття рішень різного роду не може бути однаковим і становити єдиний стандарт.

***

Степаненко В.В. Стандарти доказывания (опыт Соединенных Штатов Америки)

Делается вывод, что американская судебная система наработала ряд стандартов доказывания, которые относятся к разным стадиям уголовного процесса, при этом содержание соответствующих доктрин не является устоявшимся и нормативно определенным, его толкование в значительной степени отдано на усмотрение конкретных правоприменителей. Некоторые доктринальные положения американской юриспруденции заслуживают дальнейшего изучения на предмет целесообразности их заимствования в отечественный уголовный процесс, по крайней мере, в форме судебных доктринальных обобщений. Уровень доказывания для принятия решений разного рода не может быть одинаковым и составлять единый стандарт.

***

Stepanenko V.V. Standards of Proof (United States Experience)

The article concludes that the American judicial system has developed a number of standards of proof that are in different stages of the criminal process, and the content of these doctrines is not well established and has no legal definition, the interpretation of these doctrines is largely left to the discretion of the law enforcers. Some doctrinal positions of American jurisprudence merit further study on the advisability of their borrowing in the domestic criminal proceedings, at least in the form of judicial doctrinal generalization. Level of evidence for adoption all sorts of decisions can not be the same and be a single standard.